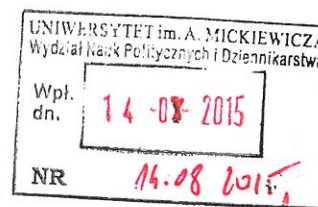

Dr hab., prof. UW Andrzej Wierzbicki
Instytut Nauk Politycznych
Uniwersytet Warszawski

Recenzja dorobku naukowego **doktor Marzenny Giedrojc**
i rozprawy habilitacyjnej *Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu jako podmiot polityki etnicznej (1989-2011)*, Wydawnictwo Naukowe Wydziału Humanistycznego
Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2014, s. 538.

Przedłożony do recenzji dorobek naukowy Pani Doktor Marzenny Giedrojc jest godny uwagi pod względem ilościowym i bardzo cenny pod względem jakościowym. Jego lektura nie pozostawia wątpliwości, iż mamy do czynienia z doświadczoną badaczką, konsekwentnie, od lat realizującą swoje zainteresowania i cele badawcze. Habilitantka jest autorką 3 monografii, w tym wskazanego powyżej osiągnięcia naukowego – rozprawy habilitacyjnej, współredagowała 5 prac zbiorowych i opublikowała 35 rozdziałów w pracach zbiorowych bądź artykułów naukowych. Dorobek ten powstał dzięki zdobytemu wykształceniu humanistycznemu w zakresie historii i pracom badawczym o charakterze politologicznym. Wiedza historyczna jest niezastąpioną podstawą badań politologicznych, co wynika z bliskości znacznej części przedmiotu poznania obu dyscyplin¹.

W początkowym etapie kariery naukowej, od obrony pracy magisterskiej w 1983 roku zainteresowania badawcze habilitantki koncentrowały się na polskiej myśli politycznej XX wieku. Wymiernym efektem tych zainteresowań, kontynuowanych do chwili obecnej, była obrona pracy doktorskiej nt. *Ustrój Polski w myśli politycznej PPS-WRN, SL, SP, i SN w latach 1939-1945*, opublikowanej w udoskonalonej wersji w 2003 roku. Przedstawiła w niej koncepcje dotyczące ustroju niepodległego państwa polskiego i jego polityki zagranicznej po zakończeniu drugiej wojny światowej. Na podstawie solidnego materiału badawczego Autorka pokazała w niej, że „prezentowane koncepcje i wizje powojennej Polski” były bardziej obrazem „Polski marzeń” niż realnych rozwiązań społeczno-politycznych, skonfrontowanych z powojenną, narzuconą przez ZSRR rzeczywistością.

Jeden z podrozdziałów tej rozprawy dotyczy problemu mniejszości narodowych w myśli politycznej najważniejszych polskich partii politycznych tamtego okresu, czym

¹ A. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2013, s. 136.

habilitantka nawiązuje do swojego głównego nurtu teraźniejszych zainteresowań badawczych. Pani dr M. Giedrojć wyróżniła podejście do trzech najważniejszych, z punktu widzenia ówczesnego państwa polskiego mniejszości – żydowskiej, niemieckiej i ludności niepolskiej Kresów Wschodnich, wskazując na zróżnicowanie koncepcji i podkreślając, że „problem mniejszości postrzegany był przede wszystkim przez pryzmat interesów przyszłego państwa, jego bezpieczeństwa, integralności terytorialnej, a w dalszej kolejności potrzeb samych mniejszości”².

Drugi kierunek zainteresowań badawczych Pani dr M. Giedrojć dotyczy *studiów regionalnych* obejmujących Pomorze Zachodnie, w ramach których koncentrowała się nade wszystko na tożsamości mieszkańców i polityce regionalnej Polski wobec niego. Wiodącą pozycją w bogatym dorobku habilitantki w tym zakresie jest monografia nt. *Kształtowanie tożsamości kulturowej mieszkańców Pomorza Zachodniego w drugiej połowie XX wieku*. Integracja z państwem polskim Ziemi Odzyskanych po 1945 roku była przedmiotem opracowań wielu badaczy. Niemniej jednak nie było w nich kompleksowego ujęcia tożsamości mieszkańców Pomorza Zachodniego. W celu realizacji przyjętej koncepcji badawczej M. Giedrojć wykorzystała badania jakościowe. Autorka przyjęła w nim słuszną hipotezę, że tożsamość mieszkańców regionu kształtowała się pod wpływem polityki państwa. Z badań wynika, że na Pomorzu Zachodnim nie ukształtowała się wspólnota regionalna, a jedynie postmigracyjna. Wnioski te mają wymiar pragmatyczny i pokazują z jednej strony, że dzięki powojennej polityce integracji regionu z Polską, mieszkańcy regionu z jednej strony wykazują silną identyfikację z kulturą polską i państwem polskim. Z drugiej strony niski poziom czy też właściwie brak tożsamości regionalnej może sprzyjać mniejszemu poczuciu odpowiedzialności za region zamieszkiwania mimo decentralizacji polityczno-administracyjnej.

Trzeci, jak się okazało najważniejszy kierunek zainteresowań badawczych habilitantki to polityka etniczna i stosunki etniczne w Polsce po 1945 roku. Przełomowym momentem, który zaważył na dalszej karierze naukowej doktor Marzenny Giedrojć był, jak sama przyznaje, udział w 1997 roku w Niemieckiej Szkole Letniej. Poprzez seminaria, wykłady i spotkania habilitantka zetknęła się bliżej z problemami wielokulturowości. Wprawdzie Polska jest państwem homogenicznym etnicznie, to jednak w skali regionalnej i lokalnej, problem mniejszości narodowych i etnicznych nie traci swojej aktualności. Dr M. Giedrojć badając

² Zob. M. Giedrojć, *Wizja Polski w myśli politycznej PPS-WRN, SL, SN, i SP w latach 1939-1945*, Szczecin 2003, s. 129.

powyższą problematykę początkowo koncentrowała się na ukazaniu różnorodności etnicznej społeczeństwa Pomorza Zachodniego. Wyniki swoich dociekań zamieściła w wielu publikacjach, spośród których warto wymienić chociażby dwie, których jest współredaktorem i autorem artykułów. Pierwsza z nich to *Pomerania Ethnica. Mniejszości narodowe i etniczne na Pomorzu Zachodnim*, Szczecin 1998 (współredakcja Janusz Mieczkowski)³. Artykuł autorstwa habilitantki, dotyczył stosunkowo słabo rozpoznanego problemu, jakim był stosunek tworzących się partii politycznych na progu transformacji do mniejszości narodowych⁴. Autorka zauważa w nim, że jedną ze zmian, jakie przyniosła transformacja było upodmiotowienie zbiorowości etnicznych. Jednocześnie większość tworzących się ugrupowań politycznych, korzystających z wprowadzonego pluralizmu, nie widziała potrzeby zajęcia stanowiska wobec mniejszości⁵, a ich programy miały charakter ogólny, adresowany do wszystkich obywateli. Jedynie partie nawiązujące do tradycji przedwojennych, kierowały program do konkretnego odbiorcy. Mniejszości narodowe były traktowane instrumentalnie, a kwestia etniczna nie decydowała o zawieranych koalicjach i nie stanowiła kryterium podziałów wśród partii politycznych. Kilkanaście lat później, habilitantka zwraca uwagę na paradoksalną sytuację, w której prawne możliwości zagwarantowania rozwoju mniejszości narodowych i etnicznych są ograniczane barierami finansowymi, a udzielane dotacje dla organizacji i środowisk mniejszościowych są jedynymi źródłami ich finansowania⁶. Stąd też bardzo ważna rola programów podejmowanych przez resort odpowiedzialny za sprawy mniejszości, w tym *Program na rzecz społeczności romskiej w województwie zachodniopomorskim w latach 2004-2012*. Niepodważalną wartością powyższych publikacji jest zwrócenie uwagi na charakter obecności problemów mniejszości narodowych i etnicznych w tworzącym się systemie partyjnym w naszym kraju oraz na pragmatyczny charakter i wymierny efekt polityki etnicznej na początku nowego stulecia w stosunku do konkretnych mniejszości, w tym wypadku mniejszości romskiej: "Największym, a zarazem najważniejszym obszarem wsparcia była edukacja. Wzrastały otrzymywane na ten cel dotacje

³ W tym wartościowym opracowaniu zostały opublikowane wyniki badań wielu znanych i uznanych w kraju badaczy problematyki, w tym Sławomira Łodzińskiego, Andrzeja Chodubskiego, Piotra Madajczyka, Janusza Mieczkowskiego, Wiesława S. Burgera, Heleny Głogowskiej i wielu innych.

⁴ M. Giedroń, *Mniejszości narodowe w programach ugrupowań politycznych w latach 1989-1990*, w: M. Giedroń, J. Mieczkowski (red.), *Pomerania Ethnica. Mniejszości narodowe i etniczne na Pomorzu Zachodnim*, Szczecin 1998.

⁵ Tamże, s. 18.

⁶ M. Giedroń, *Kwestie finansowania mniejszości w Polsce. Realizacja Programu na rzecz społeczności romskiej w województwie zachodniopomorskim*, w: M. Giedroń, D. Kowalewska, M. Mieczkowska (red.), *Mobilizacja i etniczność. Procesy mobilizacji mniejszości narodowych i etnicznych w województwie zachodniopomorskim na tle doświadczeń grup narodowościowych w innych regionach*, Szczecin 2012, s. 106.

i sposób ich wykorzystania. Wzrastała także sukcesywnie liczba dzieci realizujących obowiązek szkolny w naszym województwie. Otrzymane od samorządów wsparcie, poprzez zatrudnienie asystentów edukacji romskiej, pomogło uczniom romskim w kontaktach ze środowiskiem szkolnym”⁷. Ta publikacja pokazuje, że habilitantka stopniowo przechodziła do badania polityki etnicznej w wymiarze instytucjonalnym. Uchwalenie *Ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* w 2005 roku stworzyło nowe warunki funkcjonowania mniejszości w sferze polityki lokalnej, kulturalnej i społecznej.

Zwieńczeniem dotychczasowych badań i kariery naukowej Pani doktor Marzenny Giedroń jest niewątpliwie przedstawiona jako osiągnięcie naukowe monografia *Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu jako podmiot polityki etnicznej (1989-2011)*. Wybór tematu rozprawy habilitacyjnej jest bardzo trafny z co najmniej kilku powodów. Po pierwsze, rozprawa ma nowatorski charakter. Dotychczasowe badania omawianej problematyki nie uwzględniały jej instytucjonalnego wymiaru. Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP, utworzona już w sierpniu 1989 roku niewątpliwie była i jest wyjątkowym podmiotem polityki etnicznej, funkcjonującym wprawdzie w ramach władzy ustawodawczej, ale jej powstanie wpłynęło na „upodmiotowienie i instytucjonalizację wewnętrzną mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce”⁸. Jednocześnie „była miejscem wyznaczającym nowe procedury i standardy postępowania w nowej płaszczyźnie politycznej”⁹. Recenzowana rozprawa nie ma swoich odpowiedników w literaturze przedmiotu i wypełnia lukę badawczą. Po drugie, temat rozprawy ma wymiar pragmatyczny. Wyjaśnianie i analiza działalności komisji sejmowej pozwala przybliżyć funkcjonowanie parlamentu i pokazać rolę komisji sejmowych w procesie ustawodawczym. Po trzecie, za trafnym wyborem tematu przemawia jego nośność poznawcza. Polska pozostaje krajem jednolitym etnicznie, ale w związku z napływem migrantów, zainteresowanie tą problematyką będzie rosło. Poza tym, ustawa z 2005 roku stwarza mniejszościom nowe możliwości rozwoju i zachowania własnej tożsamości. Po czwarte, rozprawa utrwała termin *polityka etniczna*, który stopniowo, chociaż z trudem przebija się w literaturze naukowej, „konkurując” z polityką narodowościową czy etnopolityką¹⁰. W tym wypadku ważniejsze niż sama

⁷ Tamże, s. 121.

⁸ M. Giedroń, *Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu jako podmiot polityki etnicznej (1989-2011)*, Szczecin 2014, s. 19.

⁹ Tamże, s. 185-186.

¹⁰ W ostatnim okresie ukazało się kilka znaczących prac, w którym omawiana problematyka jest określana właśnie jako polityka etniczna: H. Chałupczak, R. Zenderowski, E. Pogorzała, T. Browarek (red.), *Polityka*

terminologia jest definiowana i wyjaśniana przez nią problematyka, zyskująca coraz większe zainteresowanie badaczy w kraju i za granicą.

Przedłożona rozprawa habilitacyjna liczy 538 stron. Na jej objętość składają się wprowadzenie, pięć rozdziałów, zakończenie, bibliografia i spis tabel. Konstrukcja rozprawy jest typowa dla tego typu opracowań, ma charakter problemowy z „wykorzystaniem w poszczególnych rozdziałach kryterium chronologicznego”. Przyjęta struktura nie budzi zastrzeżeń z merytorycznego punktu widzenia. Tworzy logiczną całość, gdzie treść każdego rozdziału wynika z rozważań przyjętych w poprzedniej części.

Interesującym i udanym zabiegiem był podział treści pomiędzy poszczególne części rozprawy. Wprowadzenie ma krótki i informacyjny charakter. Kluczowa dla rozpraw habilitacyjnych część konceptualizacyjna o charakterze teoretyczno-metodologicznym została zawarta w rozdziale pierwszym *Polityka etniczna w perspektywie politologicznej*. Habilitantka dokonuje w nim uzasadnienia wyboru tematu, wskazuje na cel, hipotezy i metodologię oraz bazę źródłową rozprawy. W celu wyjaśniania i analizy relacji państwo-grupy etniczne stosuje się, jak przyznaje habilitantka wiele określeń – *polityka mniejszościowa*, *etnopolityka*, *polityka narodowościowa* czy *polityka etniczna*. Siatka pojęciowo-terminologiczna w języku polskim jest w tym zakresie nieuporządkowana, ale raczej trudno oczekiwać jej systematyzacji. Autor niniejszej recenzji wychodzi z założenia o różnicach semantycznych wymienionych pojęć. Za synonimy można uznać politykę etniczną i politykę narodowościową w zależności od kontekstu badań, ale już nie etnopolitykę, która ma szersze znaczenie i nie ogranicza się wyłącznie do relacji państwo-grupy etniczne¹¹. Podobnie jest zresztą w innych językach – angielskim, niemieckim czy rosyjskim¹². Autorka recenzowanej rozprawy wykorzystuje pojęcie *polityka etniczna*, uzasadnione z punktu widzenia tematu pracy, którego istotą jest jednokierunkowa polityka wobec mniejszości narodowych i etnicznych, i pojmując je za Henrykiem Chałupczakiem jako „przyjęty i realizowany przez ośrodek decyzyjny (władzę publiczną reprezentowaną przez określone prawem podmioty) zespół działań determinowanych czynnikami wewnętrznymi i zewnętrznymi (międzynarodowymi), zmierzających do efektywnego rozwiązywania

eticzna. Teorie, koncepcje, wyzwania, Lublin 2015; H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk (red.), *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2015.

¹¹ Wyjaśnienie tych różnic wykracza poza cel i ramy niniejszej recenzji.

¹² Szerzej na ten temat: R. Zenderowski, H. Chałupczak, W. Baluk, *Polityka etniczna: próba teoretycznej konceptualizacji*, w: H. Chałupczak, R. Zenderowski, W. Baluk (red.), *Polityka etniczna współczesnych państw Europy Środkowo-Wschodniej*, Lublin 2015.

problemów mniejszości narodowych i etnicznych oraz zagadnień z tym związanych”¹³. W zastosowaniu przyjętej terminologii habilitantka jest w zasadzie konsekwentna¹⁴.

Interesująco poznawczo i trafnie zostały sformułowane cele i hipotezy badawcze. W przypadku tych pierwszych skoncentrowano się na: 1) przedstawieniu Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych jako podmiotu polityki etnicznej po 1989 roku; 2) analizie realizacji przez Komisję funkcji regulaminowych; 3) badaniu procesu decyzyjnego w trakcie procedury ustawodawczej; 4) analizie i weryfikacji współpracy między Komisją a organami państwa w zakresie polityki etnicznej; 5) porównaniu finansowania mniejszości narodowych, a zwłaszcza ich oświaty i edukacji oraz dostępności do mediów; 6) ocenie realizacji zadań wynikających z ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych przez inne podmioty realizujące politykę etniczną.

Jeśli zaś chodzi o hipotezy badawcze, habilitantka zrezygnowała z określenia jednej i zdecydowała się na przyjęcie ich pięciu, zobowiązując się tym samym do konieczności ich weryfikacji w treści rozprawy, co uczyniła z bardzo dobrym skutkiem. Analiza ich treści i konstrukcji pozwala stwierdzić, że w hipotezie pierwszej („W latach 1989-2011 w Polsce państwo nie dysponowało wyodrębnionym i wyraźnie wyspecjalizowanym resortem zajmującym się całościowo polityką etniczną, czyniły to różne organa państwa”) w istocie zawiera się hipoteza druga („Polityka etniczna w Polsce od 1989 roku zdominowana została przez organa i instytucje, które tworzyły całokształt prawnych, organizacyjnych i ideologicznych działań państwa, skierowanych na organizację życia mniejszości narodowych i etnicznych oraz wzajemnych stosunków między nimi”). Pozostałe hipotezy nie budzą wątpliwości. Są trafne i nie powielające treści hipotez wymienionych wcześniej. Wskazuje się w nich na rolę Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych we współtworzeniu prawa i ochrony prawnej mniejszości narodowych, etnicznych i językowych w Polsce; wpływ Komisji na politykę etniczną do momentu uchwalenia ustawy „mniejszościowej”, a także upodmiotowienie i instytucjonalizację wewnętrzną mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce.

Politologiczny charakter rozprawy determinuje zastosowane metody badawcze. Wśród tych wykorzystanych, ze względu na temat rozprawy na pierwszy plan wysuwa się niewątpliwie metoda instytucjonalno-prawna, ponieważ chodzi o analizę komisji sejmowej,

¹³ H. Chałupczak, *Paradygmat badawczy polityki etnicznej jako polityki szczegółowej państwa*, artykuł złożony do druku, w posiadaniu habilitantki.

¹⁴ Na s. 335 pojawia się jednak określenie *polityka narodowościowa*, użyte w kontekście powojennej polityki państwa polskiego.

parlamentu, centralnych organów władzy i zależności między nimi. Autorka wykorzystała ponadto metodę historyczną, przede wszystkim w treści rozdziału drugiego, metodę porównawczą i analizę systemową. Metoda porównawcza niepotrzebnie została wymieniona dwukrotnie, w tym drugi raz w połączeniu z metodą decyzyjną. Wątpliwości budzi zestawienie określane jako metoda normatywno-behawioralna. Normatywizm to raczej perspektywa teoretyczna, a nie metoda badawcza w politologii¹⁵. Zastosowanie metody behawioralnej jest często nadużywane, ponieważ wymaga ona przeprowadzenia badań empirycznych, najlepiej ilościowych, tj. badacz powinien uwzględnić wszystkie przypadki, które obejmuje oceniane twierdzenie teoretyczne, albo przynajmniej ich reprezentatywną próbę¹⁶, bądź też wywiadów czy obserwacji uczestniczącej. Dla celów rozprawy nie zostały przeprowadzone ilościowe badania empiryczne ani wywiady. Prawidłowości wykorzystania metody behawioralnej w niniejszej rozprawie dowodzi obserwacja uczestnicząca posiedzeń Komisji oraz indywidualne rozmowy habilitantki z jej członkami, doradcami i pracownikami sekretariatu¹⁷.

W rozdziale pierwszym habilitantka podejmuje także teoretyczne rozważania na temat stanu badań nad polityką etniczną, obszernie i rzeczowo wyjaśnia stosowane w literaturze naukowej pojęcia polityka narodowościowa i polityka etniczna, o czym wspomniano wcześniej. Dużo uwagi poświęca także kategoriom *mniejszości narodowej* i *mniejszości etnicznej*. Na podstawie istniejącego stanu badań M. Giedroń dokonuje charakterystyki obu kategorii, wskazuje na kryteria ich definiowania i rozróżniania obu zbiorowości. Habilitantka podkreśla także, że w międzynarodowym systemie ochrony praw mniejszości narodowych nie ma jednoznacznej definicji terminu mniejszość narodowa, podobnie jak nie ma jednoznacznej, akceptowanej przez wszystkich badaczy definicji narodu. Warto więc, nie czyniąc z tego powodu zarzutu habilitantce wskazać, o czym sama zresztą pisze („bo trudno jest zadekretować świadomość narodową człowieka”¹⁸), że rozróżnienie między

¹⁵ S. Buckler, *Teoria normatywna*, w: D. Marsh, G. Stoker (red.), *Teorie i metody w naukach politycznych*, Kraków 2006.

¹⁶ Zob. D. Sanders, *Behawioralizm*, w: D. Marsh, G. Stoker (red.), dz.cyt., s. 45.

¹⁷ „(...) ilościowe i jakościowe formy analizy empirycznej są w jednakowym stopniu możliwe do zaakceptowania dla reprezentujących ten nurt badaczy. Istotny jest dla nich nie ilościowy czy jakościowy charakter danych, ale fakt, że (a) są wykorzystywane do oceny twierdzeń teoretycznych i (b) są wykorzystywane systematycznie, a nie do celów ilustracyjnych”. Zob. D. Marsh, G. Stoker (red.), dz.cyt., s. 46.

¹⁸ Zob. M. Giedroń, *Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu jako podmiot polityki etnicznej (1989-2011)*, Szczecin 2014, s. 57.

mniejszościami narodowymi i etnicznymi ma w większym stopniu – jak ujmuje problem jeden z polskich badaczy – charakter prawno-polityczny niż naukowy¹⁹.

Rozdział drugi *Współczesny wymiar polityki etnicznej w Polsce* składa się z kilku części. Pierwsza z nich ma charakter retrospekcji polityki etnicznej w naszym kraju po zakończeniu drugiej wojny światowej. Habilitantka słusznie dzieli ten okres na dwie części, a mianowicie od 1945 do 1989 roku i od 1989 do 2011 roku, co ma uzasadnienie merytoryczne. Pierwszy okres, chociaż niejednolity, na co precyzyjnie wskazuje Autorka, dotyczy polityki etnicznej w warunkach państwa socjalistycznego, którego jednolitość etniczną jako wartość pożądaną przeciwstawiano wieloetnicznej II Rzeczypospolitej. Pani dr M. Giedroń pokazuje wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania i czynniki, które wpływały na wyraźną ewolucję i polityki etnicznej w tym okresie. Zmiany polityki etnicznej w pożądanym dla mniejszości kierunku były na ogół związane z przełomowymi wydarzeniami i procesami zachodzącymi w kraju, np. w 1956 czy 1980 roku. Powstanie Solidarności jak wskazuje autorka „przyniosło ożywienie życia politycznego, ograniczenie cenzury i nadzoru nad mniejszościami narodowymi”. Jednocześnie habilitantka formułuje interesującą tezę, iż paradoksalnie większość środowisk mniejszościowych wykazywała dużą nieufność wobec tego ruchu, co było spowodowane wykorzystywanymi hasłami narodowo-katolickimi.

Przemiany społeczno-polityczne, zapoczątkowane w latach 1989-1990 przyniosły również daleko idące zmiany w sytuacji mniejszości narodowych i etnicznych. Ich istnienie, na co słusznie wskazuje M. Giedroń przestało być „folklorem”. Dowodzi tego utworzenie Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP w sierpniu 1989 roku. W tym okresie zainicjowano także prace legislacyjne dotyczące problemów mniejszości i przygotowania do pełnego przystąpienia przez Polskę do międzynarodowego systemu ochrony praw mniejszości narodowych, co zostało zakończone przyjęciem stosownej ustawy w 2005 roku i ratyfikacją konwencji międzynarodowych w tym zakresie. Możliwe stało się usystematyzowanie danych na temat liczebności mniejszości narodowych i etnicznych, dzięki wprowadzeniu pytań o narodowość i język ojczysty w powszechnych spisach ludności kolejno w latach 2002 i 2011.

Druga część rozdziału stanowi analizę zadań i kompetencji podmiotów odpowiedzialnych za realizację polityki etnicznej od 1989 roku, począwszy od szczebla centralnego – ministerstw i pełnomocników rządu, poprzez terenowe (województwa) i gremia

¹⁹ Zob. A. Posern-Zieliński, *Etniczność. Kategorie. Procesy etniczne*, Poznań 2003, s. 70.

doradcze Prezesa Rady Ministrów, aż po podmioty samorządowe. Ostatnią część rozdziału stanowi szczegółowa analiza działań władz publicznych w zakresie polityki przeciwdziałania dyskryminacji osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce.

Niestety w treści rozdziału habilitantka nie ustrzegła się kilku nieścisłości, nie wpływających na jego bardzo pozytywną ocenę. Tytuł podrozdziału 2.3. *Organy rządowe odpowiedzialne za realizację polityki etnicznej od 1989 roku* wprowadza zamieszanie merytoryczne. Wśród wymienionych podmiotów są organy (województwie jako terenowe organy władzy rządowej). Za organy mogą zostać uznani także pełnomocnicy rządu, ale nie są organami ministerstwa, lecz ministrowie jako kierujący określonymi działami administracji rządowej. Dlatego też tytuł podrozdziału powinien brzmieć *Podmioty polityki etnicznej ...*.

Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne powstało w 1956 roku, a nie jak podała autorka w 1957 roku²⁰. W stwierdzeniu na s. 89 zabrakło przypisu informującego o jakie badania opinii publicznej chodzi i przytoczenia choćby ich najważniejszych wyników. Wymieniony na s. 117 resort odpowiedzialny za sprawy pracy i zabezpieczenia społecznego jako Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej istniał w II RP do 1932 roku. Obecna nazwa tego resortu to Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej.

Rozdział *trzeci Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych w strukturze Sejmu* jest kluczowy dla całej rozprawy, ponieważ na przykładzie tej konkretnej komisji pokazuje działalność podmiotu polityki etnicznej. Habilitantka zwraca uwagę na podstawy prawne funkcjonowania komisji sejmowych, ich wymiar polityczny i realizację funkcji ustawodawczej. Ważnym problemem jest ponadto zakres kompetencji komisji pierwszej izby parlamentu. W układzie chronologicznym autorka prezentuje również skład i strukturę badanej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych oraz jej formy i obszary działania. Treść rozdziału została przedstawiona z niebywałą rzetelnością i pieczołowitością, dbałością o najdrobniejsze szczegóły, co oczywiście jest ważne z punktu widzenia tematu rozprawy. Specyfika tematu narzuciła konieczność skorzystania z opisu, bez którego jednak dalsze wyjaśnianie problemu byłoby niemożliwe. Mimo niemal wzorcowej staranności, Autorka nie ustrzegła się pewnej usterki. Na s. 237 znalazło się sformułowanie o konieczności restytucji i odbudowy związków kulturalnych mniejszości w Polsce z „własnymi państwami”. Chodzi oczywiście o historyczne/zagraniczne ojczyzny mniejszości. Sformułowanie jest niezręczne i zapewne wynika z przeoczenia. Gdyby przyjąć, że mniejszości narodowe w Polsce mają

²⁰ „Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne w 1956 roku uzyskało koncesję na wydawanie jednego oficjalnego tytułu tygodnika „Niwa”. Nie mogło więc powstać rok później. Zob. J. Nikitorowicz, *Grupy etniczne w wielokulturowym świecie*, Sopot 2010, s. 277.

„własne państwa”, to podważalibyśmy ich lojalność w stosunku do państwa polskiego. Zresztą habilitantka jest w tym wypadku podwójnie usprawiedliwiona, ponieważ w ustawie o mniejszościach narodowych i etnicznych o języku regionalnym z 2005 roku, mniejszość narodowa została zdefiniowana jako zbiorowość spełniająca wymienione w ustawie kryteria i „utożsamiająca się z narodem zorganizowanym we własnym państwie poza granicami RP”.

W rozdziale czwartym zgodnie z jego tytułem – *Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych w realizacji funkcji ustawodawczej Sejmu* habilitantka pokazała w porządku chronologicznym udział Komisji w pracach nad ustawami, konstytuującymi prawa mniejszości narodowych i etnicznych w RP. Jest to prawidłowe podejście, niemniej jednak przyjmując kryterium hierarchii ustaw, można byłoby rozważyć rozpoczęcie analizy od Konstytucji RP, uchwalonej w 1997 roku. Nie jest to uwaga wpływająca na ocenę jakości treści tego rozdziału. Poza Konstytucją RP habilitantka analizuje przebieg prac w Komisji nad ustawą o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, ustawą o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego, ustawą o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, ustawą Prawo o języku polskim, ratyfikacją Konwencji ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych i ratyfikacją Europejskiej karty języków regionalnych lub mniejszościowych.

Wartością merytoryczną rozdziału jest to, że Pani dr M. Giedrońc nie dała się zwieść pokusie ograniczenia jego treści do rekonstrukcji przebiegu prac nad wyżej wymienionymi aktami normatywnymi. Zdecydowanie pokazała znajomość uwarunkowań związanych z przyjęciem danej ustawy oraz stosunek posłów-członków komisji i pozostałych parlamentarzystów do opracowywanej materii. Wykazała się tym samym dojrzałością badawczą oraz umiejętnością selekcji i analizy bogatego materiału badawczego, pochodzącego z archiwum Sejmu RP. Z perspektywy tematu pracy niejako „wiodącą” ustawą była ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym z 2005 roku. Habilitantka zrekonstruowała i wyjaśniła złożoność związanego z jej uchwaleniem procesu legislacyjnego, m.in. kwestionowanie potrzeby jej uchwalenia przez niektórych posłów z uwagi na homogeniczność etniczną państwa polskiego bądź też domagających się zasady wzajemności w podejściu do danej mniejszości i Polaków zamieszkujących w historycznej (zagranicznej) ojczyźnie tejże mniejszości. Ustawa ta wprowadzała nową „jakość” w polityce etnicznej państwa polskiego, „konkretyzowała i zabezpieczała” prawa zbiorowości mniejszościowych. Rozdział kończy się interesującą konstatacją habilitantki, pokazującą „podwójne oblicze” wiodących ugrupowań politycznych w kwestii etnicznej:

„Skutki prowadzonej polityki narodowościowej prowadzonej w Polsce do 1989 roku były «wygodne» i «pożądane» tym samym partiom politycznym, które negowały system polityczny i politykę władz do 1989 roku»²¹. Dodajmy, że była to polityka asymilacyjna. „Ekskluzywne” podejście do kwestii etnicznej podważa demokratyczną orientację tych partii politycznych.

Usterką w treści rozdziału jest brak zdecydowania habilitantki co do pisowni nazwy Kościoła greckokatolickiego. Na s. 258 występują dwie nazwy – prawidłowa (greckokatolicki) i nieprawidłowa (greko katolicki, przypis 4).

Zgodni z tytułem, treść rozdziału piątego *Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych w realizacji funkcji kontrolnej Sejmu* koncentruje się na problemach finansowania mniejszości narodowych i etnicznych z budżetu państwa w okresie do i po uchwaleniu ustawy o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym, działaniach Komisji wobec funkcjonowania szkolnictwa, oświaty i edukacji dla mniejszości narodowych, dostępu mniejszości narodowych i etnicznych do środków masowego przekazu, realizacji programu zapobiegającego dyskryminacji rasowej, ksenofobii i nietolerancji, programu na rzecz społeczności romskiej oraz realizacji innych zadań wynikających z ustawy „mniejszościowej”. Autorka dotarła do unikalnych, nie publikowanych i nie znanych dotychczas danych, dostępnych w Archiwum Sejmu RP, dotyczących finansowania działalności mniejszości narodowych i etnicznych, w tym systemu szkolnictwa i mediów. Pozyskane dane habilitantka systematyzuje w postaci tabel, co sprzyja zachowaniu logiki wywodu i jego przejrzystości dla odbiorcy. Pani dr M. Giedrojć bardzo trafnie zauważa, że w państwie demokratycznym naturalna dominacja większości nie musi oznaczać dyskryminacji, a wszyscy obywatele mają zagwarantowane równe prawa. Jak zaznacza habilitantka, na rzeczywistą sytuację mniejszości wpływają nie tyle ustawodawstwo czy programy polityczne, ale wzajemne relacje między większością i mniejszością, sprzyjające pozbywaniu się stereotypów, niechęci czy nienawiści. Równość polityczno-prawna, jak podkreśla M. Giedrojć, nie jest równoznaczna z faktyczną równością. Dla potwierdzenia prawidłowości wywodu habilitantki warto wskazać z jednej strony, że istotą ochrony praw mniejszości jest zapewnienie im praw umożliwiających zachowanie własnej tożsamości oraz równych szans uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym z większością²². Z drugiej strony, w żadnym, nawet najbardziej demokratycznym państwie mniejszości nie dysponują pełną równością

²¹ Zob. M. Giedrojć, *Komisja ...*, s. 356.

²² S. Łodziński, *Ochrona praw osób należących do mniejszości narodowych i etnicznych – perspektywa europejska*, Kancelaria Sejmu, Biuro Studiów i Ekspertyz, Raport nr 8, wrzesień 2002.

językową czy kulturową, ponieważ wynika to z samej natury mniejszości. Dlatego też zadaniem państw jest dążenie do zrównoważenia członkom mniejszości trudniejszych warunków do zachowania i rozwoju ich tożsamości w postaci tzw. dyskryminacji pozytywnej oraz stworzenie odpowiednich mechanizmów i instytucji, zapobiegających zarówno tendencjom etnokratycznym ze strony większości, jak i wzrostowi tendencji nacjonalistycznych mniejszości²³.

W rozdziale pojawiły się także niestety pewne usterki, nie wpływające na jego ogólną wysoką ocenę merytoryczną. W tabelach nr 27 i nr 28, w których zamieszczono zestawienie środków finansowych otrzymanych przez mniejszości odpowiednio w latach 1991-1995 i 1996-2001 nie znalazła się mniejszość rosyjska. Powstaje pytanie, czy wynika to z przeoczenia habilitantki czy też nie przyznawania takich środków mniejszości rosyjskiej, a jeżeli tak, to z jakiego powodu. Częściowo habilitantka odpowiada na to pytanie na s. 425, pisząc: „Do tej pory z możliwości organizowania nauki języka mniejszości w systemie oświaty publicznej nie korzystały mniejszości czeska i rosyjska oraz mniejszości etniczne: karaimska, tatarska i romska”²⁴. Niemniej jednak, nauka języka ojczystego to tylko część wydatków budżetowych dla mniejszości narodowych i etnicznych. Ponadto tabele, powinny być w miarę możliwości zamieszczane na jednej stronie, a nie na dwóch, jak tabele nr 30 i 31.

Zakończenie rozprawy stanowi jej zwarte podsumowanie, nawiązujące do wyznaczonych celów i hipotez badawczych z elementami predykcji. Politykę etniczną w Polsce, czekają nowe wyzwania migracyjne, zwłaszcza z obszarów działań wojennych związanych z działalnością tzw. państwa islamskiego oraz z Ukrainy. Być może nowelizacji będzie wymagać ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym. W tej sytuacji będzie musiała odnaleźć się także Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych Sejmu RP, mimo iż jak słusznie zauważa habilitantka, problemy mniejszości narodowych dla większości posłów mają marginalne znaczenie.

Odnosząc się do treści całej rozprawy należy stwierdzić co następuje. Po pierwsze, bardzo udanym zabiegiem merytorycznym i redakcyjnym było zamieszczenie w każdym rozdziale uwag końcowych, stanowiących podsumowanie dotychczasowego wywodu i nawiązanie do treści następnego. Po drugie, na szczególną uwagę zasługuje staranność i pieczołowitość w doborze źródeł. Habilitantka maksymalnie wykorzystała zasoby Archiwum

²³ В. Тишков, Ю. Шабает, *Этнополитология. Политические функции этничности*, Москва 2011, s. 163–164.

²⁴ Zob. M. Giedroń, *Komisja ...*, s. 425.

Sejmu RP w zakresie materiałów dotyczących prac badanej przez nią Komisji. Równie dokładnie wykorzystała literaturę przedmiotu na temat polityki etnicznej (narodowościowej, etnopolityki) i innych podobnych zagadnień w przeważającej mierze w języku polskim, jak również w językach angielskim i rosyjskim, czym dowiodła doskonałej znajomości tematu i osiągnięcia dojrzałości do prowadzenia samodzielnych badań. Po trzecie, godna pochwały jest poza zawartością merytoryczną także staranność edytorska przedłożonej do recenzji rozprawy. Zidentyfikowane błędy literowe, stylistyczne czy językowe są obecne w śladowej ilości mając na względzie objętość rozprawy.

Reasumując, przedstawione do recenzji studium odpowiada wymogom stawianym rozprawom habilitacyjnym. Autorka zrealizowała postawione przez siebie założenia badawcze, z powodzeniem zweryfikowała przyjęte hipotezy rozprawy. Jest to niewątpliwie oryginalne osiągnięcie naukowe, o bardzo wysokim poziomie merytorycznym, wnoszące nową jakość w badania polityki etnicznej w Polsce.

Poza oceną dorobku naukowego i rozprawy habilitacyjnej należy również podkreślić osiągnięcia organizacyjne, dydaktyczne i popularyzatorskie dr M. Giedrojc. Godny szczególnego odnotowania jest udział habilitantki w projektach i grantach, zarówno krajowych jak i zagranicznych, których efektem były publikacje zbiorowe, wyjazdy studyjne, bądź kierownictwo studiów podyplomowych dla nauczycieli, które to były współfinansowane ze środków Unii Europejskiej.

Niebagatelny jest dorobek dydaktyczny habilitantki. Jej pierwsze doświadczenia są związane z pracą nauczyciela w szkole podstawowej. Na Uniwersytecie Szczecińskim na dwóch kierunkach – politologia i bezpieczeństwo wewnętrzne prowadziła zajęcia łącznie z 11, powiązanych ze sobą przedmiotów. Jest także współautorką skryptu *Stosunki wyznaniowe i etniczne w Polsce*, opublikowanego w 2003 roku. Wypromowała 25 licencjatów i 6 magistrów.

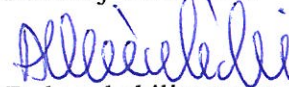
Pani dr M. Giedrojc jest również aktywna organizacyjnie. Spośród wielu przedsięwzięć, w których uczestniczyła można wymienić kierownictwo studiami podyplomowymi Wiedza o Społeczeństwie, funkcję Pełnomocnika Dyrektora Instytutu Politologii i Europeistyki Uniwersytetu Szczecińskiego ds. kontaktów ze szkołami średnimi oraz udział jako ekspert w wyjazdowym posiedzeniu Sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych w Szczecinie w 2011 roku. Ta ostatnia aktywność jest szczególnie ważna ze względu na temat rozprawy habilitacyjnej.

Aktywność naukowa habilitantki jest również widoczna na konferencjach naukowych, zarówno krajowych jak i międzynarodowych, w tym organizowanych za granicą. Łącznie dr M. Giedroń uczestniczyła w 35 takich przedsięwzięciach, pokazując tym samym także międzynarodowy wymiar swojej działalności naukowej, zogniskowanej przede wszystkim na kierunku niemieckim.

Wybrany przez Habilitantkę kierunek badań należy uznać za wielce perspektywiczny. Mając na uwadze walory teoretyczno-metodologiczne i poznawcze rozprawy habilitacyjnej, będącej poważnym, oryginalnym studium, znacznie rozszerzającym dotychczasową wiedzę na temat polityki etnicznej, w tym realizowanej w naszym kraju, pozwalającej lepiej poznać i zrozumieć uwarunkowania i mechanizmy działalności parlamentu i jego komisji, a także dorobek naukowy oraz osiągnięcia organizacyjne dr Marzeny Giedroń jednoznacznie stwierdzam, że spełnia ona wymogi ustawowe stanowiące podstawę do dalszego postępowania habilitacyjnego i wnoszę o dopuszczenie habilitantki do dalszych etapów przewodu habilitacyjnego.

Warszawa, sierpień 2015 r.

Andrzej Wierzbicki

Doktor habilitowany

Profesor UW